
Les noves descobertes de restes romanes a la ciutat de Barcelona a través de les notícies donades pel *Diario de Barcelona* (1838-1860)*

Albert Cubeles i Bonet**

Marc Domingo Gyga***

Resum

A Barcelona, el desplegament del romanticisme i la valoració del món medieval que va comportar va coincidir amb un altre fet menys estudiat: la descoberta de nombroses i significatives restes romanes, com el mosaic del circ. El seguiment de les notícies publicades pel *Diario de Barcelona* entre 1838 i 1860 sobre aquest fet particular posa de manifest que, malgrat que aparentment el context era poc propici per a la seva valoració, aquestes restes van ser apreciades, estudiades i conservades. Hi ha diversos factors que ho expliquen: el naixement de l'arqueologia com a disciplina científica, gràcies a tot un seguit de descobertes internacionals –principalment les fetes a Pompeia i Herculà–; la influència d'aquesta nova arqueologia a Catalunya a través dels estudiosos francesos o la influència del positivisme en la historiografia catalana, que va conduir a un estudi molt més rigorós de la història. També, el desplegament de la sensibilitat patrimonial sobre l'Edat Mitjana, que s'articulà sobre la pressió destructora del patrimoni eclesiàstic i que conduí a la creació de museus i a una incipient legislació en defensa dels monuments. I indubtablement, l'interès del romanticisme pel passat en general. El seguiment de les informacions publicades i el seu impacte posa de manifest que el nou interès pel món medieval no va significar el menystement d'allò antic; al contrari, la “descoberta” del patrimoni medieval implicava superar el descrèdit estètic al què aquest havia estat sotmès per la crítica neoclàssica (amb alguna notable excepció, com Santa Maria del Mar o la sala de contractació de la Llotja) i, per tant, en aquest sentit, el nou discurs va ser integrador, amb una mirada més àmplia. A Barcelona, les restes romanes van constituir un bon complement a tot allò medieval existent i un valor afegit del que moltes altres ciutats no podien presumir. Barcelona s'erigia, doncs, com una ciutat amb un passat històric profund i consistent que arrencava del món antic.

Resumen

En Barcelona, el despliegue del romanticismo y la valoración del mundo medieval que comportó coincidió con otro hecho menos estudiado: el descubrimiento de numerosos y significativos restos romanos, como el mosaico del circo. El seguimiento de las noticias publicadas por el *Diario de Barcelona* entre 1838 y 1860 sobre este hecho particular pone de manifiesto que, aunque aparentemente el contexto era

* Aquesta comunicació està dedicada a la memòria del Prof. Santiago Alcolea i Gil, que va suggerir-nos el tema i ens en va facilitar les primeres informacions per a la recerca.

** Historiador.

*** Princeton University.

poco propicio para su valoración, estos restos fueron apreciados, estudiados y conservados. Hay diversos factores que lo explican: el nacimiento de la arqueología como disciplina científica, gracias a toda una serie de descubrimientos internacionales –principalmente los hechos en Pompeya y Herculano–; la influencia de esta nueva arqueología en Cataluña a través de los estudiosos franceses o la influencia del positivismo en la historiografía catalana, que condujo a un estudio mucho más riguroso de la historia. También, el despliegue de la sensibilidad patrimonial sobre la Edad Media, que se articuló sobre la presión destructora del patrimonio eclesiástico y que condujo a la creación de museos y a una incipiente legislación en defensa de los monumentos. E indudablemente, el interés del romanticismo por el pasado en general. El seguimiento de las informaciones publicadas y su impacto pone de manifiesto que el nuevo interés por el mundo medieval no significó el menosprecio de lo antiguo; al contrario, el “descubrimiento” del patrimonio medieval implicaba superar el descrédito estético al que éste había sido sometido por la crítica neoclásica (con alguna notable excepción, como Santa María del Mar o la sala de contratación de la Lonja) y, por tanto, en este sentido, el nuevo discurso fue integrador, con una mirada más amplia. En Barcelona, los restos romanos constituyeron un buen complemento a todo lo medieval existente y un valor añadido del que muchas otras ciudades no podían presumir. Barcelona se erigía, pues, como una ciudad con un pasado histórico profundo y consistente que arrancaba del mundo antiguo.

A Barcelona el desplegament del romanticisme i la valoració del món medieval que va comportar van coincidir amb un altre fet menys estudiat: la descoberta de significatives restes d'època romana com a conseqüència de les transformacions urbanes. El seguiment de les notícies publicades pel *Diario de Barcelona* entre 1838 i 1860 sobre aquest fet particular, posa de manifest que va ser una època especialment fructífera per a l'arqueologia. Es van localitzar tot tipus de materials que es van afegir a les poques restes d'edificacions visibles, com les columnes del temple i la muralla, ambdues coses estudiades per primer cop des d'un punt de vista arqueològic per Antoni Celles el 1835, poc abans del seu decés.¹

En la recepció i la valoració d'aquestes restes va jugar un paper decisiu una minoria intel·lectual que se situava en els àmbits acadèmics de la ciutat. Van ser ells els que es posicionaren i començaren a actuar d'una manera diferent a partir de 1835, mostrant un major interès pel passat, i, més específicament, pel món medieval. Van ser ells els que fixaren els termes de la sensibilitat patrimonial i definiren el discurs sobre el patrimoni històric de la ciutat. I també van ser ells els que desenvoluparen les accions influents per a la seva preservació, amb el benentès que la seva acció no va poder salvar grans monuments en la seva integritat, i que allò que es va aconseguir preservar sempre ho va ser més per la via de la urgència que no pas pel resultat d'una acció programada d'antuvi. Aquesta voluntat de servir el patrimoni

1. Amb relació a la figura d'Antoni Celles: Juan BASSEGODA NONELL, *El templo romano de Barcelona*, Barcelona, Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, 1974; i «Vida y obra del arquitecto Antonio Celles Azcona (1775-1835)», *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, 88 (1999), pàg. 19-30. La memòria del temple escrita per Celles es pot llegir a través de la plataforma Memòria Digital de Catalunya entre els fons digitalitzats de la Biblioteca de Catalunya. Sobre la solvència de Celles en matèria arqueològica, cal recordar només la seva estada a Roma i que durant aquesta estada va dirigir diverses excavacions i es va interessar d'una manera específica per les Termes de Caracalla (Josep M. MONTANER i MARTORELL, *La modernització de l'utillatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1990, pàg. 265 i seg.).

que expressava el procés històric de la ciutat es contraposa amb l'impuls transformador que volia i assolí canviar la fesomia urbana, tot afectant edificis medievals, renaixentistes i barrocs. Però són precisament aquestes dinàmiques contraposades, orientades respectivament vers el passat i el futur, les que van permetre aprofundir en els orígens històrics de la ciutat.²

* * *

A la sessió de l'Acadèmia de Bones Lletres celebrada el 9 de gener de 1838, tal i com explica la notícia publicada al *Diario de Barcelona*, el secretari de la Secció d'Antiguitats, Josep Antoni Llobet i Vall-llosera va presentar la troballa de dues làpides funeràries romanes. Aquestes havien aparegut a l'enderroc d'una casa del carrer dels Banyes Nous adossada a la muralla romana, i havien estat donades al Museu de l'Acadèmia pel propietari de la finca, el senyor Joan Masó.³

L'Acadèmia de Bones Lletres, restablerta o recuperada el 1835, havia optat per la creació d'un Museu d'Antiguitats arran de l'inici de les exclaustacions. Aquest Museu es va anar configurant mica en mica a partir dels materials salvats i recuperats, així com per les troballes arqueològiques.⁴ D'aquesta manera es va crear la col·lecció. Uns anys més tard (1842) els objectius i les característiques de la iniciativa s'explicaven d'aquesta manera:

Se ha dedicado la Academia a reunir, con infatigable esfuerzo, en el presente edificio [l'antic convent de Sant Joan de Jerusalem] todas las lápidas sepulcrales antiguas, cuadros históricos y cuanto sea digno de figurar en una colección tan interesante para Barcelona, con el designio de formar el Museo (ya principado) de antigüedades, que contribuya a ilustrar la historia de nuestra provincia en sus diferentes épocas, a cuyo fin no ha cesado de excitar el celo, generosidad y desprendimiento, no sólo de sus individuos, sino que también de las autoridades y otras personas notables para que tuviesen a bien cederles los libros, impresos, manuscritos, monedas, medallas, bajo-relieves, y demás digno de entrar en la Biblioteca y Museo.

Al capdavant del Museu hi havia una comissió formada per Pròsper de Bofarull, Andreu Avel·lí Pi i Arimon i el ja esmentat Llobet i Vall-llosera. Més endavant se'ls hi va afegir Àngel Aran i Montmany.⁵

Llobet va ser una figura especialment important en tot aquest procés, perquè de tots ells és l'únic que es pot situar pròpiament en l'àmbit d'aquella arqueologia incipient. Hereu de la Il·lustració, tenia una formació interdisciplinària, que anava de les Ciències Naturals (Física i Geologia) a la Història. De 1824 a 1832 va haver d'exiliar-se a França pel seu ideari polític liberal, fet que possiblement li va permetre

2. Sobre l'articulació de la sensibilitat patrimonial renovada des de la perspectiva romàntica: Pilar VÉLEZ, «Cultura, arts i patrimoni en el romanticisme. Entre la recuperació del passat i el progrés tècnic»; i també: Eduard RIU-BARRERA, «Les revolucions, l'art i l'arquitectura antiga. Monuments i museus a Barcelona en època romàntica», dins Ramon GRAU (coord.), *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. III, La cultura a l'època romàntica*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 12), 2005, pàg. 9-52 i 135-147, respectivament.
3. *Diario de Barcelona*, 16-I-1838, pàg. 123.
4. Andrés Avelino PI Y ARIMON, *Barcelona Antigua y Moderna*, Barcelona, Tomás Gorchs, 1854, vol. 2, pàg. 185-190 i 233-234.
5. Xavier BARRAL, *L'arqueologia a Catalunya*, Barcelona, Destino, 1989, pàg. 12.

establir contacte amb acadèmics francesos. De retorn a Barcelona va contribuir a posar en marxa el Museu d'Antiguitats de l'Acadèmia de Bones Lletres, i també va formar part de la comissió que va recollir i classificar els llibres dels convents i monestirs desamortitzats el 1835. En aquella mateixa sessió Llobet informava sobre la recepció de diverses publicacions enviades per l'arqueòleg i historiador francès Alexandre du Mège, director del Museu de Tolosa, autor de la primera catalogació del Museu de Saint Raimond de la capital del Llenguadoc, i promotor de l'adquisició d'una col·lecció d'un centenar de peces de bronze romanes per als fons d'aquest mateix museu.⁶ D'altra banda, Elías de Molins fa una relació dels ingressos d'objectes a les col·leccions del Museu de l'Acadèmia facilitats per Llobet, prova clara de la seva implicació i interès:

En 1839 D. José Llobet y Vallosera regaló al Museo varios fragmentos de antigüedades que había recogido en Valencia, Alicante y Murcia, y presentó con el mismo destino una pequeña y hermosa estatua de Hércules, en bronce, encontrada en una mina de Mazarrón, situada en la provincia de Murcia. En el mes de diciembre de 1844 regaló un casco de hierro completo de la clase de soldado, el hierro de un dardo, una flecha de hierro y otra de cobre, encontradas en la provincia de Teruel cerca de Torrealta [...]. En la sesión celebrada por la Academia en 3 de diciembre de 1845, el Sr. Llobet avisó que en la casa antigua de Pinós se había encontrado una preciosa lápida romana de mármol; en la de 21 de noviembre de 1847 manifestó saber que en cierto pueblo del Vallés se habían encontrado lápidas romanas, y que si le pagaba los gastos la Academia, iría a examinarlos; [...] en 8 de mayo de 1849 propuso que, atendiendo que no podía evitarse la destrucción de edificios antiguos, se nombrara una comisión que se pusiera de acuerdo con los arquitectos municipales para recoger los objetos que en su derribo aparecieran; en 17 de diciembre de 1853 fué encargado de recoger una puerta antigua que ofrecía el Sr. Alcalde corregidor para el Museo; y en la sesión de dicho día dió cuenta del hallazgo de una lápida en las Casas Consistoriales; en 26 de abril de 1856 propuso los medios económicos para la traslación de las antigüedades que existían en la casa llamada del Arcediano (Barcelona); en 19 de mayo de 1855 manifestó que en el trozo de la muralla derribada para la apertura de la calle entre la plaza de la Verónica y calle de Gigantes, habían aparecido algunas lápidas, y en 7 de diciembre del mismo año dió cuenta de las gestiones que había practicado para recogerlas y trasladarlas al Museo.

Algunos de estos objetos que recogió y donó a la Academia el Sr. Llobet y Vallosera ignórase en donde se hallan, no habiendo sido trasladados al Museo provincial de antigüedades cuando en 1879 se verificó su traslación.⁷

6. Sobre la figura de Llobet és interessant llegir el text d'Antoni DE BOFARULL, «Necrología de D. José Antonio Llobet y Valllosera [... en la sesión pública, celebrada por la Real Academia de Buenas Letras de 19 de abril de 1863]», editada com a prefaci de José Antonio LLOBET, *Cataluña Antigua y Cataluña Moderna*, Barcelona, Jaime Jesús Roviralta, 1866, pàg. 7-41.
7. Antonio ELÍAS DE MOLINS, *Museo provincial de antigüedades de Barcelona. Catálogo del Museo*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1888, pàg. IX, nota 1.

Per situar correctament la figura de Llobet, paga la pena posar-lo en contrast amb Prósper de Bofarull, el qual, amb contundència i convicció, va defensar una exòtica proposta de datació medieval del “suposat” temple romà del carrer del Paradís, cosa que sorprèn perquè revela un possible desconeixement notable en temes d’arquitectura. A la seva obra *Los Condes de Barcelona vindicados*, Bofarull indicava respecte a aquestes columnes que eren una creació de Pere III el Cerimoniós a partir d’un document dels temps de Joan I. D’aquesta manera desmentia amb contundència tots aquells que havien considerat aquest conjunt com un monument antic. A tots aquests i «para desengaño de los que creen estas patrañas» transcriu i publica el document en qüestió, datat el 6 de desembre de 1388. En benefici de Bofarull s’ha de dir que segurament desconeixia del tot els continguts de la memòria de Celles.

Al cap d’uns anys Andreu Avel·lí Pi i Arimon va prendre com a punt fort de la seva consideració sobre aquestes restes l’estudi de Celles. A partir d’aquí, desmentia tant Bofarull com tots aquells altres que establien orígens mítics o més o menys fabulosos. Davant de la limitació i de les llacunes del coneixement que es tenien, Pi i Arimon opta per una postura prudent: «Mejor es dejar indecisa la cuestion antes que pasar el término de lo razonable: mejor es confesar ignorancia que deducir una consecuencia hija de la fantasía y de una erudición estéril. Por lo que a nosotros toca, tenemos por más aceptable deferir al dictamen del arte, y conceder que la Columnata perteneció a un templo». Pi i Arimon s’inclina per donar, doncs, la raó a Celles, i admet que l’edifici⁸ no encaixa amb els bons preceptes constructius clàssics, malgrat que s’hi inspira.

Aquest exemple del debat sobre el temple romà en contrast amb la figura de Llobet demostra el terreny “incert” en el qual va començar a donar els seus primers passos el nou Museu d’Antiguitats de l’Acadèmia. Tampoc l’evolució dels esdeveniments va ajudar a tenir uns moments inicials tranquils. Entre 1838 i 1846 es va produir un lapse que es reflecteix en la manca de notícies significatives a la premsa. Aquest lapse podria tenir la seva raó de ser en les complicades circumstàncies per les que va passar Barcelona, especialment intenses els anys 1840-1843. Recordem només que en aquest període la ciutat va ser bombardejada en dues ocasions, primer per ordre del general Espartero i després, per tal de liquidar la revolta coneguda com la Jamància, a mandat del general Prim.¹⁰

Tot i això, en tant que el catàleg d’Elías de Molins del Museu Provincial d’Antiguitats refereix nombroses peces propietat de l’Acadèmia de Bones Lletres de les quals se’n desconeix la procedència i la data d’ingrés, no es pot descartar que en aquests anys de dificultats apareguessin tota mena d’objectes i que, gràcies a l’esforç personal dels acadèmics implicats, amb la seva acció de salvament patrimonial general s’anessin incorporant nous materials a la col·lecció. Només per posar un parell d’exemples: quan l’autor es refereix a l’objecte 1.161 («Núm. 1.161. –Priapo como símbolo de la fecundidad de la Naturaleza») indica que «el Sr. D.

8. Próspero DE BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, Imprenta de J. Oliveres y Monmany, 1836, vol. II, pàg. 281-284. El document en qüestió és el que té la signatura de l’Arxiu de la Corona d’Aragó, *Gratiarium 5, Johann. I, f. 143*.

9. PI Y ARIMON, *Barcelona Antigua y...*, vol. 2, pàg. 364-366.

10. Josep FONTANA, *La fi de l’Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona, Edicions 62, 1998 (*Història de Catalunya*, vol. 5), pàg. 245-294.

José A. Llobet y Vallosera, leyó una Memoria sobre esta estatua en la sesión que celebró dicha corporación en 20 de marzo de 1849. Este trabajo se ha perdido, y por el extracto publicado en el *Diario de Barcelona*, se viene en conocimiento que el Sr. Llobet hizo un trabajo comparativo ocupándose no solo del ídolo hallado en Hostafranchs sino de otros que se conocían en su tiempo, ilustrándolo con dibujos que representaban varias estatuas y objetos justificativos de los asertos consignados en aquella». De la peça 1.171, descrita com a «Cariátide grotesca», l'autor tan sols explica: «“Mide: alto 1'78m. Se ignora su procedencia. Propiedad de la Academia de Buenas Letras».¹¹

Tampoc es pot considerar especialment favorable l'acció del govern de l'Estat, que va promoure una nova legislació que fixava un marc normatiu concret per a la preservació del patrimoni. Amb la Reial Ordre de 13 de juny de 1844 s'establia la creació de les Comissions provincials de Monuments Històrics i Artístics.¹² Aquesta disposició hauria pogut entrar en conflicte amb l'acció de l'Acadèmia, però l'any 1845 es va arribar a l'acord de concentrar les accions en un únic marc, que, en aquest cas, va consistir a mantenir el programa de l'Acadèmia que ja funcionava. Prou segurament, aquests acords amb el govern corresponien en part al reconeixement d'aquesta acció de salvació, amb el benentès que a l'administració segurament ja li anava bé treure's aquest “problema” del damunt. L'abast de la llei es limitava només a allò que era públic o de l'Estat; en canvi, la iniciativa de l'Acadèmia barcelonina, malgrat que partia del voluntarisme, oferia una plataforma per accedir al patrimoni que es pogués localitzar en una propietat privada. Amb aquesta conjunció va ser possible capitalitzar els esforços i salvaguardar una part del patrimoni assumit per l'Estat amb la desamortització, a la vegada que es podia accedir a tot allò que poguessin aportar els particulars, tal i com veurem que va succeir.

Les troballes a Barcelona de 1846 a 1860

Un seguiment de les notícies publicades a la premsa barcelonina d'aquells anys –per exemple, el *Diario de Barcelona*–, a més de dir-nos quins objectes es van trobar, posa de manifest l'abast de la sensibilitat patrimonial, la incidència d'aquests objectes en l'evolució i desenvolupament de la sensibilitat, els noms d'alguns dels principals protagonistes de tot el procés, i, en algun cas, quina connexió tenien amb altres estudiosos europeus. El període interessant se situa entre el 1846 i el 1860 (amb els precedents ja referits de 1838), uns anys en els que Barcelona concreta la seva transformació en una ciutat burgesa en l'àmbit espacial del nucli històric (recordem que al 1860 l'Eixample tot just està a la línia de sortida, donant les seves primeres passes com a realitat urbanística).

A mitjans de febrer de 1846 es reclamava des de la premsa que es vetllés per qualsevol “objecte curiós” que aparegués en l'enderroc de l'anomenada “torre de

11. ELIAS DE MOLINS, *Museo provincial de...*, pàg. 18 i 19.

12. Marcelo MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario de la Administración Española*, Madrid, Arco de Santa María, 1892-1894, vol. VII, pàg. 553.

Cató” durant el procés d’obertura del carrer Ferran. El comentari naixia de la constatació que els operaris no mostraven un excessiu interès per aquests objectes, malgrat que el propietari del terreny havia indicat que s’havia de tenir una especial cura sobre el particular. El mateix diari denunciava que entre la runa s’hi havia observat les restes d’una làpida amb inscripcions.¹³ Uns dies més tard el toc d’atenció del periòdic feia efecte. El propietari del solar on es consumava l’enderroc, el senyor Bertran i Ros, disposava que el fragment de làpida es lliurés a l’Acadèmia per tal d’integrar-la a les col·leccions del Museu.¹⁴ L’any següent, l’obertura d’una rasa per a canalitzacions al carrer dels Comtes de Barcelona a l’alçada de l’actual Museu Marès va permetre trobar una làpida de marbre que fou considerada romana, la qual va ser immediatament traslladada al Museu que en aquell moment estava ubicat a l’antic convent desamortitzat de Sant Joan de Jerusalem.¹⁵

El 1848 va ser un any de descobertes importants. A finals de febrer es notificava que s’havia fet una nova troballa en l’obertura del carrer Ferran. Aquesta vegada es tractava de les restes d’un edifici antic de les quals en sobresortien una pilastra i un fragment de capitell que també van ser dipositats al Museu de l’Acadèmia.¹⁶ A la tarda del 22 de juliol, en les tasques de fonamentació d’una nova casa del carrer del Call es va localitzar un objecte considerat excepcional. Es tractava d’una làpida de marbre de grans dimensions amb una inscripció molt ben conservada, transcrita i traduïda a la premsa de la següent manera:

D. M.

C. TULIO. C. FYL. PAL. SYLUANO ANN. XVIII MNS. III. AEDYLY. BARCYN. C. PUBLICYUS. MELYSSUS. PATER. FYL. KARYSSYMO. ETC. PUBLICYO. HERMETY. IIIIII. VYR. AUG. AURELYANYGELLA. MARYTO. KARYSSYMO. ET SYBY

H. M. H. N. S.

A los dioses manes.

A Cayo Tulio Silvano, de la tribu palatina, hijo de Cayo, de edad 18 años y cuatro meses, que era edil de Barcelona, la dedica Cayo Publicio Melisso, su padre, á su hijo muy querido; y también a Publicio Hermes sextumvir de los templos augustales ó de los emperadores. Aurelia Nigea hizo construir en su nombre este monumento para su marido muy querido y para sí.

Avui aquesta làpida forma part dels fons del Museu d’Arqueologia de Catalunya i la transcripció i traducció proposades són les següents:

D(tis)·M(anibus)
C(aio)·IVLIO·C(ai)·FIL(io)·PAL(atina tribu)·SILVANO·ANN(orum)·
XVIII (duodeviginti)·MENS(ium)·IIII (quattuor)·
AEDIL(i)·BARCIN(onensi)·C(aius)·PVLICVS·MELISSVS·
PATER·FIL(io)

13. *Diario de Barcelona*, 11-II-1846, pàg. 675.

14. *Diario de Barcelona*, 20-II-1846, pàg. 822.

15. *Diario de Barcelona*, 7-XII-1847, pàg. 5.791.

16. *Diario de Barcelona*, 26-II-1848, pàg. 931.

KARISSIMO·ET·C(aio)·PVBLICO·HERMETI·IIIIII·VIR(o)
 AVG(ustali)
 AVRELIA·NIGELLA·MARITO·KARISSIMO·ET·SIBI
 H(oc)·M(onumentum)·H(eredem o -eredes)·N(on)·S(equetur)

Als déus Manes, a Gaius Juli Silvà, fill de Gaius, inscrit a la tribu Palatina, de 18 anys i 4 mesos, edil barcinonense, Gaius Publici Melís, el seu pare, al seu fill molt estimat i a Gaius Publici Hermes, sèvir augustal; Aurèlia Nigel·la al seu estimadíssim marit i per a ella mateixa. El monument no passarà a l'hereu (o als hereus).¹⁷

Aleshores ja, aquesta inscripció va ser datada, amb encert, al segle II dC, i el lloc concret de la seva localització fou considerat rellevant per aclarir una qüestió que aleshores era controvertida: si les muralles de la ciutat i el propi origen d'aquesta eren fenicis o bé romans. La datació atribuïda ajudava a fonamentar la tesi de l'origen romà, malgrat que la làpida refereix les circumstàncies d'una família de lliberts que progressa socialment. Un bon exemple sobre el debat dels orígens històrics de la ciutat és la postura de Pi i Arimon, expressada a *Barcelona Antigua y Moderna*. Tot i no tenir cap escrúpol a reconèixer les limitacions del coneixement pròpiament històric, això no impedeix que critiqui amb solvència les diverses opcions llegendàries sobre els orígens de la ciutat. Pi i Arimon situa com a època extrema de fundació de la ciutat els temps d'Amílcar Barca, però de la seva exposició es desprèn que Barcino és una ciutat romana, i estableix que a partir del fet que en els primers temps de la romanització, de Barcino no se'n coneix cap esment (fent un reconeixement explícit de les limitacions del coneixement que es té), admet que, si bé la ciutat podia existir, no comença a ser un centre reconegut fins a èpoques més tardanes.¹⁸

A la part superior de la làpida hi havia una peça plana de "llautó" o d'un altre material metàl·lic daurat, amb la representació d'un martell. Aquesta peça metàl·lica estava fixada a la làpida per una espessa capa de plom. Segons s'informava, un expert no identificat va interpretar que aquest martell era un símbol del «diós egipcio Hermes, que tenia relació con la religión de las almas». Junt amb la làpida es van localitzar diverses monedes que foren considerades celtíberes, romanes i godes. El diari informava, finalment, que el propietari del solar volia fixar la làpida a la façana del nou edifici.

A la mateixa edició del *Diario de Barcelona* es referia la descoberta a Hostafrancs, prop de la Bordeta d'una gran estàtua de pedra en bon estat de conservació. La imatge, que va ser interpretada com un símbol de la fecunditat, representava un home jove rodejat de nens i animals assegut en un banc i vestit amb una doble túnica. La representació va ser considerada escandalosa «por la desnudez, bastante significativa al par que ofensiva, de alguno de sus miembros», però al mateix temps se la considerava preciosa, d'una gran qualitat artística. El propietari del terreny va demostrar un gran interès per facilitar l'estudi i la conservació de

17. Museu d'Arqueologia de Catalunya, núm. 9.561. Isabel RODÀ i Rosa COMES (coord.), *Scripta Manent: la memòria escrita dels romans*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002 (Catàleg de l'Exposició), pàg. 176, núm. 16. La peça és datada a la primera meitat del segle II dC.

18. PI Y ARIMON, *Barcelona Antigua y...*, vol. 1, pàg. 13-17.

la peça, i va decidir ràpidament lliurar-la al Museu de l'Acadèmia. Al catàleg d'Antoni Elias de Molins aquesta escultura es refereix amb el número 1.161 i consta com la primera entrada de l'epígraf dedicat a l'escultura romana. Descriu l'escultura com «Priapo como símbolo de la fecundidad de la Naturaleza. Estatua de piedra berroqueña y de colosales dimensiones. Mide: 2,5 metros sin la cabeza. Representa un joven de robustas formas, apoyado sobre un banco de tierra, y viste doble túnica». Elias de Molins també precisa que el propietari del terreny d'Hostafrancs on es va localitzar aquesta peça era Pau Foxart. De nou va ser Llobet i Vall-llosera qui va fer una memòria sobre aquesta troballa, memòria que va llegir a la sessió del 20 de març de 1849 i explica que «este trabajo se ha perdido y por el extracto publicado en el *Diario de Barcelona*, se viene en conocimiento que el Sr. Llobet hizo un trabajo comparativo ocupándose no sólo del ídolo hallado en Hostafranchs sino de otros que se conocían en su tiempo, ilustrándolo con dibujos que representaban varias estatuas y objetos justificativos de los asertos consignados en aquella».¹⁹

En altres ocasions, l'expectativa de fer una descoberta rellevant no es veia satisfeta. Això és el que va succeir a inicis del 1850 en una excavació a la zona de la plaça Sant Miquel, on semblava que s'havien descobert dues làpides. La segona, però, va resultar ser un bloc de pedra amb alguns relleus que van ser considerats toscs i sense interès.²⁰ També podia succeir que les troballes, malgrat ser antigues, no mereïessin cap comentari detallat. Aquest és el cas «de algunos objetos antiguos perfectamente conservados» desenterrats en un enderroc que es feia a la plaça de Santa Anna, segons una notícia publicada l'onze de març del mateix any.²¹

El 1851 va tornar a ser un any de descobertes importants. La primera descoberta significativa va ser la columna del temple que va quedar a la vista durant l'enderroc d'una casa al carrer de la Llibreteria. L'existència del temple i d'algunes de les seves columnes, com ja s'ha explicat, era coneguda. En aquest cas, es va decidir demuntar-la i traslladar-la íntegrament al Museu de l'Acadèmia.²² Un altre fet remarkable va ser l'exhumació d'un mosaic durant l'enderroc d'una casa al carrer de Sant Honorat. Pel que explica la notícia, aparentment l'estat de conservació era bo, però l'estructura (possiblement el morter que lligava les tesseles) es desfeia amb una gran facilitat en manipular-ho.²³ Finalment, en un enderroc que es duia a terme a la plaça de l'Àngel cantonada amb el carrer de Jaume I (allà on actualment hi ha l'Hotel Suizo), que implicava l'arrasament del tram de l'antiga muralla d'aquell sector, es van descobrir diverses restes que incloïen trossos de columnes, frisos i cornises. Segons els parers recollits per la premsa, es considerava que una part d'aquests materials podria procedir de l'antic Castellvell.²⁴

A finals d'abril de 1852 la premsa es feia ressò de l'avenç dels treballs d'excavació a l'església de Sant Just. A diferència de les notícies anteriors, en aquest cas no es tractava d'una descoberta casual sinó d'una recerca volguda.²⁵ Durant el segle

19. *Diario de Barcelona*, 23-VII-1848, pàg. 931, i 1-VIII-1848, pàg. 3.571; ELIAS DE MOLINS, *Museo provincial de...*, pàg. 18.

20. *Diario de Barcelona*, 2-I-1850, pàg. 19.

21. *Diario de Barcelona*, 11-I-1850.

22. *Diario de Barcelona*, 1 i 20-V-1851, pàg. 2.551 i 2.963 respectivament.

23. *Diario de Barcelona*, 30-VIII-1851, pàg. 5.991.

24. *Diario de Barcelona*, 18-X-1851, pàg. 6.139.

25. *Diario de Barcelona*, 28-IV-1852, pàg. 3.471.

XVIII s'havien fet diverses obres en aquest temple i s'havien localitzat diverses restes que Aulèstia i Pijoan, el 1878, va indicar que eren «de les catacumbas ab treballats de mosaich». ²⁶ La nova intervenció possiblement buscava aclarir aquestes troballes, ja que havien trobat una galeria de la que deien que era «de construcció romana», i afegien «que se ignora si [...] conduirà a descobrir las catacumbas».

Dos anys més tard, al carrer dels Capellans, en un solar propietat del marquès d'Ayerbe, es van trobar varis fragments d'escultures antigues a més d'una estàtua, considerada curiosa, la qual era, en funció de la descripció donada, una peça medieval. ²⁷ Aquell mateix any es va localitzar un llenç de la muralla romana en enderrocar l'anomenada Casa dels Gegants, l'edifici on es guardaven els entremesos de la ciutat a més de ser la seu del primer parc de bombers de Barcelona i d'altres serveis del municipi, la qual estava situada a tocar a la baixada de l'Ecce Homo. Cal recordar que a inicis d'agost del 1854 Barcelona va iniciar l'enderroc de les muralles medievals de la ciutat per tal de facilitar l'eixample. La Junta de derribo va acordar aleshores que totes les làpides i inscripcions que es trobessin durant l'enderroc fossin lliurades a l'Acadèmia per tal que s'integressin a la col·lecció del seu Museu d'Antiguitats. ²⁸

L'enderroc del Palau Reial Menor el 1860 també va permetre fer noves descobertes, les últimes de l'etapa que s'ha tractat. En un dels trams de la muralla que formava part de l'estructura de l'antic palau es va observar una «antiquíssima estàtua de mármol que desgraciadamente sólo ha podido ser extraída en pequeños fragmentos». ²⁹ No hi ha cap més element de descripció que permeti establir el valor d'aquesta peça perduda. En aquest mateix sector es va descobrir el famós mosaic del circ conservat actualment al Museu d'Arqueologia de Catalunya. El dia 9 d'abril el *Diario de Barcelona* va publicar la notícia d'aquest descobriment que es percebia com un «verdadero tesoro arqueológico», amb una antiguitat atribuïda de 15 o 16 segles. Tal i com explica Elias de Molins, aquest mosaic es va trobar «en el sitio que hoy ocupan las casas núms. 9 y 10 de la calle de Sobradíel (Barcelona), y a tres metros de profundidad del piso de la calle». L'entitat de la troballa potser va condicionar la reacció que es va produir, però, en tot cas, és un exemple clar i conclusiu del procés de desenvolupament i afermament de la sensibilitat patrimonial a Barcelona. Sembla que en cap moment hi va haver dubtes que aquest mosaic havia de ser lliurat als responsables del Patrimoni Artístic i Arqueològic de la ciutat, malgrat que hi havia particulars que podien haver-se'l quedat. D'altra banda, el propietari del terreny va aturar les obres fins que fos possible extreure'l amb condicions, operació que va ser assumida i costejada per la Diputació, amb la direcció facultativa d'Elies Rogent. ³⁰

Aquesta gran troballa va coincidir amb la presència a Barcelona d'un encara jove Emil Hübner, que en aquells moments es trobava a la Península fent recerca arqueològica. Anys més tard es convertiria en un arqueòleg i epigrafista destacat, professor a Berlin (1863) i autor d'*Epigraphische Reiseberichte aus Spanien und*

26. Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, *Barcelona, ressenya històrica*, 1878, pàg. 12.

27. *Diario de Barcelona*, 14-I-1854, pàg. 322. L'escultura és descrita com «un guerrero de lengua barba y armado de escudo, que con un pié tiene sujeto a un monstruo y con el otro la figura de un hombre».

28. *Diario de Barcelona*, 1-X-1854, pàg. 6.879.

29. *Diario de Barcelona*, 28-II-1860, pàg. 1.978.

30. ELIAS DE MOLINS, *Museo provincial de...*, pàg. 105.

Portugal (Berlin, 1861), *Inscriptiones Hispaniae* (Berlin, 1869), *Arqueología de España* (1888) i *Monumenta linguae Ibericae* (Berlin, 1893). Va ser ell qui va donar a conèixer internacionalment la descoberta d'aquest mosaic amb la seva publicació.³¹ A diferència d'altres objectes, que sistemàticament havien estat lliurats a l'Acadèmia de Bones Lletres, aquest mosaic va ser col·locat al Saló de Sant Jordi de l'Audiència (Palau de la Generalitat), just a l'espai central sota la cúpula, on s'hi va estar fins el 1869. No es va tractar d'una apropiació per part de la Diputació, perquè finalment va ser lliurat al Museu, sinó d'un indicador de la importància que es va atribuir a l'obra des d'un bon començament. Tanmateix, tal i com també explica Elias de Molins, aquest trasllat al Museu va ser fet precipitadament i sense el compte degut, circumstància que va afectar negativament l'objecte.³²

Poc abans d'aquesta descoberta, Joaquim Bartús publicava un article *Diario de Barcelona* que posa de manifest la consolidació i l'aprofundiment de la sensibilitat patrimonial a Barcelona. Bartús diu: «Cuando el estudio de los monumentos de la antigüedad y de la edad media se propaga de una manera satisfactoria y cuando personas de ilustración y de valor se esfuerzan en restaurar monumentos públicos y privados que la zaga del tiempo ha ido deteriorando, o manos sacrílegas demolieron...».³³

Romanticisme i Medievalisme

Aquests descobriments de restes romanes es van produir en un moment en el qual entre els intel·lectuals catalans s'obria pas amb gran força el romanticisme i l'interès per l'art i el passat medievals de Catalunya. Pau Piferrer, Manuel Milà i Fontanals, Joan Cortada, Ramon Muns i Serinyà, són alguns dels representants d'aquest moviment romàntic.³⁴ Piferrer, al segon volum de *Recuerdos y Bellezas de España* dedicat a Catalunya (1843-1848) escriu: «La miseria de todo lo presente ahora más que nunca nos lleva a la contemplación de nuestras glorias pasadas», i, més endavant, qualifica el passat medieval com «nuestro único y verdadero pasado».³⁵ Sobre aquest passat escriu:

Estos monasterios bizantinos se erigieron a la voz de nuestros condes; y desde el humilde valle, que el Ter riega y por donde comenzó la restauración de Cataluña, fueron señalando de todas partes los progresos de la reconquista, a medida que la corte cristiana crecía en cultura y poderío.³⁶

31. BARRAL, *L'arqueologia a Catalunya...*, pàg. 18. Hübner va interpretar que l'entorn arquitectònic en el que s'havia ubicat aquest mosaic del circ –que refereix amb la signatura C.I.L. II 5129– podria correspondre a unes termes (Emil HÜBNER, *La arqueología de España*, Barcelona, Sucesores de Ramírez y Cia, 1888, pàg. 271. En aquest mateix llibre refereix l'estudi il·lustrat que ell mateix va publicar en italià, amb el títol «Mosaico di Barcellona raffigurante giuochi circensi», *Annali dell'Istituto Archeologico di Roma*, XXXV (1863), pàg. 135 i seg.

32. ELIAS DE MOLINS, *Museo provincial de...*, pàg. 105-106.

33. *Diario de Barcelona*, 28-VIII-1859, pàg. 8.156.

34. Josep M. FRADERA, *Cultura nacional en una societat dividida: patriotisme i cultura a Catalunya 1838-1868*, Barcelona, Curial, 1992, pàg. 32-64.

35. P. PIFERRER, *Recuerdos y Bellezas de España. Cataluña*, Barcelona, J. Verdaguer, 1843, vol. II, pàg. 2-7. FRADERA, *Cultura nacional...*, pàg. 45.

36. PIFERRER, *Recuerdos...*, vol. II, pàg. 5

L'interès pels vestigis medievals farà que per la seva part Joan Cortada, organitzador dels jocs florals catalans i autor de cinc novel·les històriques de temàtica medieval catalana, participi activament en la secció arqueològica de l'Acadèmia de Bones Lletres.³⁷

Cal deduir de tot això que les descobertes romanes dels anys 40 i 50 van tenir lloc en un context hostil, de rebuig a l'art grecoromà, que va perjudicar-ne la seva conservació i estudi? En absolut. És cert que Piferrer es mostra poc còmode quan ha de tractar sobre els monuments romans de Tàrragona a *Recuerdos y Bellezas*,³⁸ però de fet, els representants d'aquest primer romanticisme sentiren un gran respecte per les restes de l'Antiguitat clàssica. La seva preferència pel món medieval no exclouïa que s'interessessin pel passat en general i pels seus monuments. Al segon volum de *Recuerdos y Bellezas* es pot llegir:

Nuestro entusiasmo es tan ardiente como entonces, nuestra afición a los recuerdos tan ardiente como entonces; nuestra afición a los recuerdos de la patria, mayor; y la inclinación al arte ha venido a ser en nosotros la única a que quisiéramos consagrar nuestra existencia [...] ¿Se habrá entibiado en tu corazón la santa llama de entusiasmo y de amor a lo bello y lo antiguo, que tan de veras procuramos encender en ti durante la anterior correría?³⁹

I en el marc d'aquest entusiasme abrandat, Piferrer no dubta a reivindicar la necessitat de preservar les restes del temple romà de Barcelona. Quan tracta sobre la polèmica existent sobre la civilització responsable de la seva construcció i la seva funció original, escriu:

Nosotros empero dejamos a un lado la poco menos que inútil indagación de si fué templo de Hércules, sepulcro de Ataúlfo, jardín aéreo o decoración urbana de una arca de agua: su destino de templo sobradamente resalta en su propia forma, y a nuestro propósito cumple más clamar por que se le salve de la injurias del tiempo y de la destructora pasión de los extranjeros, por que sea restituido a la luz del sol y a las miradas de todos [...].⁴⁰

Es més: fins a un cert punt els estudiosos romàntics estaven més capacitats per entendre les descobertes romanes que no pas els seus predecessors. El romanticisme coincideix amb el positivisme historiogràfic i amb una tendència cap a l'observació empírica enfront del deductivisme i racionalisme de la Il·lustració. I tal i com han observat Ramon Grau i Marina López, aquesta vena positivista és el que va permetre que, de fet, Piferrer o Pi i Arimon entenguessin el temple de Barcelona molt millor que no pas Celles.⁴¹ Aquest, malgrat la seva formació i experiència arqueològica, va arribar a la conclusió que havia de ser púnic, perquè no encaixa-

37. FRADERA, *Cultura nacional...*, pàg. 53.

38. ALBERT GHANIME, «Piferrer i Fàbregas, Pau», dins *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 921-922.

39. PIFERRER, *Recuerdos...*, vol. II, pàg. 2-3.

40. PIFERRER, *Recuerdos...*, vol. II, pàg. 47-48.

41. RAMON GRAU i MARINA LÓPEZ, «Les columnes romanes de Barcelona. Sensibilitat romàntica contra erudició il·lustrada», *L'Avenç*, 87 (novembre 1985), pàg. 78-81.

va en el cànon de Vitruvi. En canvi, Piferrer el va interpretar correctament com una obra d'època romana, i Pi i Arimon, més conservador o, segurament, més prudent a l'hora de servir la memòria de Celles, argumenta el que podria llegir-se com una solució diplomàtica i de compromís, però històricament vàlida en funció de l'estat de coneixement del moment. Aquesta ve a ser, en definitiva, la "paradoxa de la paradoxa" d'aquesta etapa de la història de l'arqueologia de Barcelona: les descobertes romanes van tenir lloc en un context de romanticisme fascinat pel món medieval, el qual, al tenir a la vegada una vinculació amb el positivisme, permetia entendre millor aquestes descobertes que no pas la tradició il·lustrada, molt més interessada pel món clàssic en una lectura restringida.